

Ольга Матвеева

кандидат філологічних наук, науковий співробітник відділу класичної української літератури,
Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України
<https://orcid.org/0000-0002-0752-0485>
olha.matveeva0310@gmail.com

КОНЦЕПТ КРАСИ У РАННІЙ ТВОРЧОСТІ В. ВИННИЧЕНКА

Анотація: У статті досліджено специфіку художнього оприявлення концепту краси на матеріалі ранніх творів В. Винниченка, що зумовлено наявністю низки пошукових магістральних ліній у потрактуванні письменником естетичного та значної кількості творів, репрезентативних щодо актуалізованої проблематики. Визначено красу як засадничу складову буття у творчості В. Винниченка й виявлено кілька авторських сюжетів її осмислення. З'ясовано, що в художньому вимірі ранніх творів письменника герої переживають кризу віри, наголошують на відносності абсолютної істини та християнської етики, переосмислюють поняття гріха й сакральні християнські заповіді («Люби ближнього, як самого себе», «Не обдури», «Не вбий», «В поті лица їж хліб свій»), сповідуючи двоїсті моральні стандарти та ідею «доброзичливого егоїзму». Замість духовних християнських цінностей митець ставить у центр буття матеріальні вартості, котрі здобувають абсолютний статус, а головне здатні забезпечити втілення засадничої мети – зберегти вітальність у проекті «повноти» земного буття. Акцентовано, що в ранніх художніх творах В. Винниченка обгрунтовує концепцію «життя-як-базар», на якому можна отримати фінансову або моральну компенсацію через

«продаж /купівлю /обмін» цінностей-товарів, серед котрих одну із засадничих вартостей становить жіноча краса. В статті обгрунтовано, що внаслідок девальвації духовних вартостей краса жінки та її любов меркантилізуються, втрачають ідеальну метафізичну сутність, постають звичайним крамом на базарі життя, компонентом вітального колообігу цінностей, що щільно пов'язано із проблемами «обміну-купівлі-продажу» вартостей, цинізму грошей, трактування сім'ї як економічного контракту (на матеріалі повісті «Голота», драм «Базар», «Молода кров», «Розп'яті»). Окреслено, що в художньому світі В. Винниченка з категорією краси пов'язана низка пошукових ліній, зокрема актуалізується проблема координації тілесної, фізично вираженої, жіночої вроди з духовною красою в контексті «обміну цінностями», а також відбувається експериментування з новою формою «вільного» шлюбу, який становить альтернативний варіант нещасливому подружжю, сім'ї як економічному проекту.

Ключові слова: криза християнської віри, вітальність, ідея «доброзичливого егоїзму», категорія огидного, теорія релятивності.

Olha Matvieieva

Candidate of Philological Sciences, Researcher at the Department of Ukrainian Literature History, Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-0752-0485>
olha.matveeva0310@gmail.com

THE CONCEPT OF BEAUTY IN V. VYNNYCHENKO'S EARLY WORKS

Summary: The article reveals the specifics of artistic manifestation of the beauty concept based on V. Vynnychenko's early works. This is due to the presence of a number of search lines in the writer's interpretation of aesthetic and to a significant number of works representing current issues. Beauty is defined as a fundamental component of life in the works by V. Vynnychenko and several author's plots of its comprehension are revealed. Firstly, it is found that in writer's early works the characters experience a crisis of faith, emphasize the relativity of absolute truth and Christian ethics, rethink the concept of sin and sacred Christian commandments («Love your neighbour as yourself», «Do not deceive», «Do not kill», and «In the sweat of your brow, eat your bread»), professing dual moral standards and the idea of «benevolent selfishness». The writer places material values into the center of existence instead of spiritual Christian ones. The former acquire absolute status and most importantly are able to ensure the realization of the fundamental goal – to maintain vitality in the project of «fullness» of earthly existence. It is emphasized that in his early works, V. Vynnychenko substantiates the concept of «life-as-a-market»,

where you can get financial or moral compensation through «selling/buying/exchanging» valuables, among which female beauty is one of the fundamental values. The analysis confirms the idea that woman's beauty and love are mercantiled due to the devaluation of spiritual values, they lose their ideal metaphysical essence and are transformed into ordinary goods and vital cycle of values components. That is closely connected with the problems of «exchange-purchase-sale» of the values, money cynicism and the interpretation of the family as an economic contract (the case of the story «The Poor People», dramas «Bazaar», «Young Blood», «Crucified»). In V. Vynnychenko's art world, several search lines are connected with the category of beauty, particularly the problem of coordination of bodily, physically expressed female beauty with spiritual beauty in the context of «exchange of values». The author also experiments with the concept of free marriage, which is considered an alternative to an unhappy family as an economic project.

Key words: Christian faith crisis, vitality, «benevolent selfishness» idea, category of disgusting, theory of relativity.

1. Вступ

Концепт краси постає засадничим у творчості В. Винниченка, на чому неодноразово акцентували дослідники його художнього доробку в своїх студіях. Зокрема О. Ковальчук запропонував цікавий дослідницький сюжет, розглянувши красу і силу в практиках повсякдення. На думку науковця, «ідеологія героїв В. Винниченка (як і самого автора) має в своїй основі «філософію життя» (передусім у її ніцшеанському варіанті), визначальними для якої є панестетизм та культ сили» (Kovalchuk, 2008). В. Хархун розглянула категорії краси і сили як моделювальні в ідеос-

фері В. Винниченка та висувала, що «психологізований вияв краси, гармоніюючи з естетизованою силою, укладають нову онтологічну модель, забезпечуючи буттєвий простір українського світу» (Kharkhun, 2003). У щоденникових записах В. Винниченка, чий першим опублікованим твором було оповідання «Краса і сила», сформулював таку дефініцію: «Краса –це тільки образ, символ гармонії, рівноваги сил, себто щастя. Тому люди так цінять її, так тягнуться до неї, так прагнуть її, самі часто не знаючи, чого воно так. І тому вони так гірко обурюються, коли за символом знаходять порожнечу. Бо часто краса людей чи річей подібна до порожнього або гнилого го-

ріха» (Vynnychenko, 2020, p. 90). Мету дослідження становить з'ясування специфіки художнього оприявлення концепту краси в ранній творчості письменника (1906–1915 рр.), що пов'язано з кризою християнської культури й актуалізацією вітальності в індивідуальному онтологічному проекті. Такий підхід видається на сьогодні досить перспективним, особливо зважаючи як на наявність низки цікавих магістральних ліній у потрактуванні письменником естетичного, так і на кількість творів, репрезентативних щодо актуалізованої проблематики. Відповідно до мети й поставлених завдань у статті буде застосовано історико-літературний, герменевтичний, структурно-аналітичний підходи в супроводі філософського інструментарію.

Розглядаючи концепт краси як системоутворювальну складову буття у творчості В. Винниченка, на нашу думку, можна визначити кілька засадничих сюжетів. У першому сценарії йдеться про Винниченківську проекцію кризи християнської культури. У такому контексті краса втрачає ідеальну божественну сутність, випадає з «тріади істина-добро-краса» (Mykhalchuk, 2007), набуває тривіального значення, перетворюється в «цінність», стає не лише компонентом вітального потоку життя, але й об'єктом «обміну-купівлі-продажу» цінностями, еквівалентом грошей, програмує «нову мораль», пов'язана з ідеєю «доброзичливого» егоїзму. Власне логіку цього складного процесу буде осмислено в розвідці. Також слід зауважити, що в художньому світі В. Винниченка концепт краси пов'язаний з мистецтвом, визначає естетизований онтологічний проект, в якому згідно з теорією релятивності переосмислюються категорії огидне / гарне, набуваючи умовних значень. До того ж, письменник обґрунтовує художню концепцію «чистого мистецтва», мистецтва як «вічної» краси, актуалізуючи категорії сили та ідеї «чесності з собою», що в перспективі може становити матеріал для окремого дослідження.

2. Винниченківська проекція кризи християнської культури (повість «Голота»)

У цій студії увагу сфокусовано на першому сюжеті, який на концептуальному рівні репрезентовано в ранній повісті «Голота» (1906). В цьому творі В. Винниченко критикує метафізичну християнську мораль, переосмислюючи засадничі християнські заповіді. Це відправна точка, адже саме в малій прозі В. Винниченка простежується «десакралізація картини світу і руйнування духовно-етичного мислення», бо «це письменник, у світовідчуванні якого не знаходить місця традиційна християнська етика» (Mykhalchuk, 2007). Головні герої оповідання, котрі постають як «голота», представники соціальних низів, переживають кризу християнської віри й сумніваються в існуванні вищих божественних сил. Прикметною видається дискусія «голодрабців»: «А Бог? А правда? – скрикнула Санька. <...> А тобі Бог багато дав, хоч ти свята та Божа? (Трохим). – То, по-твойому вже й Бога немає?» (Vynnychenko, 2000, p. 354); «Хіба ти з Богом говорила про гріхи?.. З людьми. А люди чого не вигадують?» (Vynnychenko, 2000, p. 355). Герої твору В. Винниченка втрачають моральні орієнтири в пошуках онтологічного статусу правди, намагаються полемізувати з християнським віровченням, шукають доказів існування Бога в емпіричній площині, опираючись на власний досвід.

Цікавим видається образ діда Юхима (найстаршого й найповажанішого серед наймитів в економії пана Халабуди), який розгортає перед біднотою логіку законів буття, ієрархічну модель в соціально контрастному світі: «одні живуть ніби в темному канцурі весь вік і тільки на якусь там хвилину вискакують на світ, щоб не забувати, що вони в канцурі і що, крім подвалля, є ще світ: це наш брат... І є другі люди, що живуть весь вік у світі, в щастю і тільки на хвилину вскакують в канцур, щоб не звикнути дуже до світу, – це пани...» (Vynnychenko, 2000, p. 370–371). У монологах діда В. Винниченка укладає постулювання ідеї звільнення від абсолютної істини та моралі, відносності всіх понять та людських вчинків: «на світі вже з давніх-давен ведеться: що одному погано, то другому добре» (Vynnychenko, 2000,

р. 349); «ворог лютий миліший за батька рідного буває» (Vynnychenko, 2000, р. 351); «правда – то отой самий п'ятак: подивись з одного боку – орел, переверни той самий п'ятак на другий бік – буде тобі орешка» (Vynnychenko, 2000, р. 352).

Таким чином, заперечується християнський дуалізм категорій, які більше не кваліфікуються як жорстко регламентовані й постають як умовні (добро /зло, святість /гріховність, чесність /брехня, правда /кривда, егоїзм /альтруїзм та ін). Це своєрідна точка відліку, бо герой як носій життєвої мудрості переосмислює християнські поняття та символи віри, вживаючи їх в релятивному значенні. З'являється множинність смислів, цілий спектр відтінків, адже гріх має також релятивну природу, більше того, набуває неоднозначного, а в окремих випадках навіть легітимного, статусу: «По-панськи – одне гріх, а по-мужицьки – друге. По-жидівськи – одне гріх, а по-нашому – друге» (Vynnychenko, 2000, р. 356); «гріх для того, у кого береш, а коли він сам братиме, то вже не буде гріх» (Vynnychenko, 2000, р. 354). Симптоматично, що в новому онтологічному проекті з'являється «нова мораль», подвійні етичні стандарти, дві площини розуміння будь-якого вчинку, поза як «Бог – одне, а гріх – друге». Отже, у поведінці домінує інструменталістська логіка, прагматичний підхід, а християнські заповіді вживаються задля власної користі, подолання кривди і встановлення справедливості, іноді навіть для виправдання делінквентної поведінки, бо «хіба Бог говорив, щоб одному було добре, а другому погано?» (Vynnychenko, 2000, р. 355).

3. Десакралізація християнських заповідей «Люби ближнього свого», «Не кради», «Не обдури»

Зважаючи на такий підхід, Юхим реінтерпретує заповідь «Любити ближнього свого», адаптує її до логіки життя, протиставляючи дві правди, зумовлені соціальною ієрархією: «Хіба тобі хто говорить, щоб ти кривдила другого, коли про себе думати будеш?»; «коли хочеш, щоб самій добре було, то поможи йому. Бо і ти, і він – рідні собі. І ти гола, і він голий – значить, і правда одна в вас» (Vynnychenko, 2000, р. 355–356). Влас-

не у такий спосіб герой реформує християнську ідею про альтруїзм, адже егоїзм /альтруїзм позиціонуються як відносні поняття, здатні взаємодоповнювати й взаємозумовлювати один одного: «поможеш йому, то все одно, що собі поможеш» (Vynnychenko, 2000, р. 356). Як наслідок, втрачається також християнський смисл заповідей «Не обдури» й «Не укради», які знову ж таки обертаються в системі умовних понять, перестають бути чітко визначеними: «<...> то виходить, як мені на користь красти, то й красти можна? <...> І святий краде»; «Крадь у того, хто багато має, а ще краще, хто сам краде. Украв раз, та гаразд» (Vynnychenko, 2000, р. 353–354). Таким чином, стає зрозумілою причина вчинку однієї з «голодрабок», бідної зляканої сироти Маринки, яка вкрала «медаль» в панів, щоб продати її за гроші, втекти від кривдників й утілити мрію – придбати хату.

З мотивом безпритульності щільно пов'язана проблема праці. Віднині мовиться про відсутність бажання чесно заробляти власною працею та порушення християнської настанови «в поті лица їж хліб свій»: «Жив, робив... А для чого жив, нащо робив <...> Що я заробив собі?» (Vynnychenko, 2000, р. 352). Свідомість експлуатованого, знедоленого, «безхатнього» селянина реагує на імперативну формулу «По правді роби, по правді й тобі буде» (Санька) такою натуралістичною рефлексією: «по правді й очі вилізуть» (Панас) (Vynnychenko, 2000, 352). Так, вочевидь втрачається важливе значення чесної праці на власній землі, осілого способу життя, нівелюється ментальна роль українського селянина як господаря: «Чи є хата, чи нема – аби добре було... Може, то через те, що я вже забув, що то своє хазяйство?.. <...> Забув уже... Знаю, що як своє хазяйство, то мороки багато; робиш не менше, як і по окономіях, а клопоту аж по вуха... А нема нічого, то й клопоту нема... Аби харч добрий та роботи менше...» (Кіндрат); «Нащо нам хата!» (Софійка) (Vynnychenko, 2000, р. 357).

4. Актуалізація вітальності в контексті індивідуального буття. Ідея «любовного егоїзму»

У онтологічному проекті, переформатованому за допомогою ідеї десакралізації християнських цін-

ностей, актуалізується ідея боротьби за власне існування, програма біологічного самозбереження, утвердження інстинкту життя та максимального відродження вітальних сил: «жити хочу!» (Килина) (Vynnychenko, 2000, р. 368), «Чоловік тоді й живе, коли б'ється» (Юхим) (Vynnychenko, 2000, р. 354), «Коли чоловік має здоров'я, то й щастя має» (Панас) (Vynnychenko, 2000, р. 355). Як стверджує Г. Ріккерт, «вітальність або здоров'я постають природньою і водночас обгрунтованою метою життя» (Rikkert, 1998). Згідно з біологічно орієнтованою філософією, засаднича мета як окремого індивіда, так і людського роду – реалізувати програму максимуму, тобто «повноти» земного буття. У цьому контексті лише емпіричний досвід постає визначальним для утвердження вітальності. У художньому просторі повісті В. Винниченка такого підходу вимагає перманентна боротьба індивідів за виживання: «Той за шматок хліба б'ється, той за хату, бо хліб уже є, а той уже за гарною дівчиною, бо й хата є» (Vynnychenko, 2000, р. 345). Звідси мотиваційну матрицю людських вчинків становлять особисті інтереси, а не дотримання етичних абсолютів. У такий спосіб обгрунтовується концепція «доброзичливого», «любовного», егоїзму: «Всяке шукає кращого... всяке б'ється за себе. Кажуть, гріх тільки про себе думати. Брехня! Гріх не думати про себе! Поки й світу сонця, все на світі дбало й дбатиме тільки про себе!» (Vynnychenko, 2000, р. 351).

5. Категорія жіноча краса в контексті кризи християнської культури

У творчості В. Винниченка ідея «любовного егоїзму» пов'язана з абсолютизацією матеріального, що визначає процеси купівлі–обміну–продажу цінностей. У світі з дезаксіологізованими духовними вартостями матеріальне становить першооснову буття, регулює міжособистісну взаємодію і життєві процеси загалом. У такому контексті розповідь діда Юхима про матеріально забезпечене життя жінок легкої поведінки трактується як справжня мрія, перспектива (хай навіть короткотривалого) щастя, альтернативна життєва стратегія в умовах «переоцінки цінностей»: «Що шлюхи? Такі ж люди, як і ми. Живуть собі. <...>

Все одно вже, дума собі, не вернуть... ну так хоч поживу ж!.. Ну, й живе! <...> Одну я знав там... Гарна <...> Так, скажу вам, не жила, а кипіла. Грішми курила, як я тютюном» (Vynnychenko, 2000, р. 353). Звідси порада надзвичайно вродливій Килині активізувати свій головний ресурс – тілесну красу – в лотереї життєвого колообігу цінностей: «А хочеш, то й сама до них пострижись. <...> будеш жить так, як і не присниться ніколи» (Vynnychenko, 2000, р. 353). У повісті письменник кваліфікує матеріальні ресурси, зокрема гроші, як засоби, за допомогою котрих можна втілити проект «повноти» буття, забезпечити вітальність.

У вимірі ранніх художніх творів В. Винниченка життя осмислюється як базар, на котрому можна отримати фінансову або моральну компенсацію через «продаж /купівлю /обмін» цінностей-товарів, серед яких одну із засадничих вартостей становить краса. Логіка цього процесу виразно репрезентована у повісті «Голота», де об'єктом торгів між чоловіками постає надзвичайна зовнішня привабливість Килини, яка отожднюється з красою неземного походження: «Юнона... Настоящая Юнона... Смотрите, фигура какая!.. Грудь... глаза... <...> Очень красивая...» (Vynnychenko, 2000, р. 379). У фокусі такої оптики інші герої ідентифікують красу дівчини як товар і вимірюють в грошових еквівалентах: «Требуй наперед грошей: 200 –300 –500 крб. – скільки в голову прийде. Требуй квартиру, одіж... вина, меду... <...> Всього... й живи! Живи, поки можеш жити...» (дід Юхим) (Vynnychenko, 2000, р. 407).

6. Цинізм обміну

Слід зазначити, що абсолютизація капіталу спричинила деформаційні процеси, переформатувала ієрархію людських цінностей, зумовила їхню девальвацію. Наслідком подібного переструктурування стала проблема цинізму матеріальних засобів, які вплинули на духовну площину життя, змінили людську свідомість, включили в обмінний процес дефіцитарні та буттєві цінності. У праці «Філософія грошей» (1900) Г. Зіммель визначав цинічну функцію коштів: «Чим більше всі інтереси зосереджуються на грошах, тим у біль-

шій мірі помітно, як на них обмінюються честь і переконання, талант і чесноти, краса і здоров'я душі; і тим більш глузливе і легковажне ставлення буде виникати стосовно цих вищих цінностей життя, які продаються, маючи значення економічної вартості, як і товари на базарі. Застосування поняття ринкової ціни до цінностей, які за суттю не підлягають ніякій оцінці, крім оцінки, пов'язаної з їх категоріями і ідеалами, становить завершене об'єктивування того, що становить цинізм в суб'єктивному відображенні» (Zimmel, 2019). Унаслідок цинічного розширення асортименту товарів, краса, як і почуття жіночої любові, потрапляють у зону обміну та продажу, стають звичайним крамом на ярмарку життя. За Ж. Бодріаром, таке уявлення про жіноче тіло як «Фетиш» перекаваліфікує його на об'єкт споживання, економічний продукт (Bodrijar, 2006). У такому контексті подібні процеси пов'язано із тривіалізацією краси, яка втрачає ідеальну сутність, а також із руйнуванням традиційних уявлень про концепцію метафізично-романтичного кохання. Почуття любові втратило глибокий ідеальний духовний смисл, метафізичний статус, опинилося у сфері дії меркантильного підходу. У цьому контексті слід згадати слова Килини Андріїв: «любити можна того, хто мене любить... хто мені добро робить... А тебе за що маю любити?»; «<...> півроку, як ти співаєш мені про своє кохання... А чи я що мала з його? <...> чи не така я наймичка, якою була й до тебе?»; «Кожному з вас хочеться на дурничку пожитись» (Vynnychenko, 2000, р. 368). Дівчина визнає лише прагматизовану теорію кохання, намагається жити за принципом «любовного егоїзму» у світі без чітких моральних меж, втілювати на практиці постулати, проголошені дідом Юхимом: «Я вперед себе люблю, а потім того, хто мене любить...» (Vynnychenko, 2000, р. 368).

Почуття любові потрапило у зону базарного обігу, площину впливу цінової політики, що становить симптом абсолютної влади грошей та цинізму обміну. Виразно сутність цього феномену окреслив П. Слотердайк: «Проституція – це сутність цинізмів обміну, під час яких гроші в жорстокій байдужості стягують на свій рівень цінності вищого порядку, примушують продавати почуття, любов, самоповагу» (Sloterdajk, 2009).

Таким чином, на аукціоні життя опиняється зі своїм головним крамом – красою Килина. Як зазначає Сімона де Бовуар: «Жіноче тіло – капітал, який їй дозволено експлуатувати собі на користь» (Simona de Bovuar, 1994). Тож молода дівчина, зрештою, готова продавати власну вроду, обмінювати любов за матеріальні ресурси, забезпечене життя в місті, запропоноване офіцером: «Продам себе, шлюхою стану, а буду жити! Коли пропадуть так знать за що пропадуть!» (Vynnychenko, 2000, р. 368); «Ви кажете, що любите мене... Я цьому сама не вірю... І сама вас не люблю... А ви хочете мене за полюбовницю взяти... Так? <...> візьмете мене в город, дасте мені квартиру... <...> дасте мені в руки 300 крб. <...> І тоді я вас слухатимусь...» (Vynnychenko, 2000, р. 411).

7. Сім'я як економічний проект

Цинізм грошей не лише визначив проект обміну духовних цінностей, зокрема краси /кохання на прагматичні речі, а й зумовив трансформаційні зміни в організації такого соціального інституту як шлюб. У традиційному розумінні сім'я розглядається як метацінність, однак у художній проекції письменника вона становить одну із засадничих ланок торгівельного процесу. Можливість створення сім'ї, як і характер родинних стосунків, визначає наявність грошей, хати, господарства, інакше – користь. У такий спосіб Килина намагається обрати собі вигідну чоловічу партію, бо «аж дрижить, щоб хазяйкою стати». Коли Трохим залицяється до неї, то дівчина відмовляє наймитові, на що той емоційно реагує злісною вербальною констатацією: «У мене ж нема грошей. Ха-ха-ха!» (Vynnychenko, 2000, р. 366). Матеріальні ресурси, що ідентифікуються як Абсолют, стають фундаментом вдалого сімейного життя, у той час як їхня відсутність зумовлює деструктивні зміни чи унеможлиблює шлюб загалом.

У цьому контексті більш перспективна партія для Килини – Андрій, бо він син заможного селянина, має господарство, хату. Дівчина хоче обмінити свої цінності (красу, любов) на престижний соціальний статус заміжньої за «хазяйським сином»: «Ні, ти візьми мене за жінку, а тоді приходи». Звідси настанови Килини Андріїв: «Піди

знов до батька. Кричи, гвалтуй... на коліна падай, хай дозволить женитись... Я любитиму тебе... цілуватиму... Все, що хочеш... Робитиму, як віл... Слухатимусь... Обніматимусь...» (Vynnychenko, 2000, р. 368). Подібний акт купівлі – продажу (як і в ситуації торгування з офіцером) передбачає ще одну опцію: втрату волі, покірність, повну залежність від бажань чоловіка. Дівчина означає умови контракту, намагається укласти договір обміну почуття власної любові на привілеї життя в законному шлюбі: «Візьмеш (за дружину – О. М.) – буду любити так, як нікого не любила» (Vynnychenko, 2000, р. 417). Таким чином, шлюб розглядається як економічний проект, фінансова угода між чоловіком і жінкою.

8. Концепція «життя – базар»: співвідношення духовного й тілесного

У художньому світі ранніх творів В. Винниченка з категорією краси пов'язана низка пошукових ліній, зокрема актуалізується проблема координації тілесного, психофізичного з духовним, відбувається експериментування з новою формою шлюбу. У цьому контексті слід згадати п'єсу «Базар» (1910), у текстуальному просторі котрої концепт краси визначає буття як «купівлю-продаж» цінностей. Сам В. Винниченко пояснював творчий задум драми М. Коцюбинському: «Але що ж таке краса? Я думаю, що це – найбільша природня пристосованість в народженні дітей. У кожного народу, відповідно до клімату, географічного положення, історії і т. і. існують власні поняття про ідеальну красу, іноді абсолютно відмінні від понять неспорідненого народу. Чому? Тому що його поняття про красу в його умовах життя є поняття найкращої здатності продовження роду. Тому цілком природньо, що кожного чоловіка тягне до гарної жінки, інстинктивно, несвідомо тягне. Чим же потяг до розумної жінки кращий, ніж до гарної? Там потяг до однієї цінності, в другому випадку – до другої. Добре, якщо цінності поєднані в одній особі» (Vynnychenko, 2013, р. 339).

У драмі «Базар» один із партійних діячів Цінність Маркович (слід звернути увагу на ім'я героя) обгрунтовує концептуальне значення понят-

тя «цінність», позаяк: «У всякого свої цінності» (Vynnychenko, 1991, р. 88); «Все – цінність. І краса, і розум, і травка, і книжка, і дерево... все цінність» (Vynnychenko, 1991, р. 94). Людське життя трактується як безупинне ярмаркове дійство, участь у якому вимагає дотримання законів економічної теорії: «Життя <...> базар. Хочеш бути багатим? Виходь з товарами, торгуйся, обмінюй, рости, сам давай і у других бери. <...> Так було, так буде до кінця віку» (Vynnychenko, 1991, р. 91). Погляди героя визначає прагматичний підхід, який критикує Маруся, віддана щиро ідеї соціальної революції: «Так життя – базар? Ну а що робить тим, хто не має ніяких товарів? Іти з базару?» (Vynnychenko, 1991, р. 135). Маруся експериментально перевірила «торгову» теорію Цінності Марковича, спотворила обличчя сірчаною кислотою, знищивши в такий спосіб зовнішню красу-цінність. Після цього вчинку дівчина усвідомила, що втратила конкурентоспроможність і переваги у процесі обміну цінностями на торжищі життя: «не стало в мене одного товару, й перестали деякі покупці ганятись за мною. Остався товар, який не для всякого лавушника має цінність» (Vynnychenko, 1991, р. 125). Тобто, у дівчини залишилася внутрішня краса, духовні ідеали, щира відданість ідеї революції, які, однак, у проекті абсолютизації матеріальних цінностей трактуються як крам низької якості, дефектний вторинний товар. На відміну від Килини (повість «Голота»), котра прагне обміняти красу на матеріальні вартості для забезпечення проекту «повноти» індивідуального буття, Маруся як ідейна прибічниця революції робить інший вибір, котрий не діалогізує з ідеєю утвердження вітальності.

У драмі «Розп'яті» (1915) одна з героїнь, Калерія Прокопенкова, обгрунтовує версію життя як розпродаж цінностей, визнаючи божественний статус матеріальних вартостей: «я ціню, люблю людину за цінності» (Vynnychenko, 1991, р. 433); «Гроші – теж цінність. Та і немала. Це ж і книжки, і музика, і сукні, і мебель, і спочинок. Чого тільки нема в цих поганих кружальцях! І страшенно паскудно, коли нема їх» (Vynnychenko, 1991, р. 432). Здається дівчина зовсім ігнорує етичні бар'єри, плануючи шлюбний союз: «Я хочу продати себе... Я не знаю, за що і як продам, але продам...» (Vynnychenko, 1991, р. 435). Журналіст Гордий,

закоханий у молоду курсистку, діагностує меркантильний підхід героїні до вибору сімейного партнера, убачаючи в цьому не тільки своєрідний контракт, а й відвертий акт цинізму: «Так, ви рошотливі й холодні. При красі це додає вам страшної сили. Ви жорстокі й цинічні, але краса усе заступає. <...> А «оцінка» ваша є проста продажність проститутки» (Vynnychenko, 1991, p. 434). Однак ця проблема постає поліаспектнішою, пошуковий вектор спрямований в площину реформування соціального інституту сім'ї, позаяк свідомість героїні сфокусована на утвердженні ідеї «вільного» шлюбу. З одного боку, цей проект первинно базується на філософії матеріальних цінностей, адже Калерія констатує бажання «продати» власну красу за вигоду у шлюбі. З іншого погляду, смілива пропозиція такого «пробного» союзу постає конструктивною альтернативою нещасливим сім'ям, різні моделі яких художньо репрезентовані у творі як своєрідний ілюстративний матеріал до девіацій із соціальними чи біологічними маркерами. Зокрема мовиться про залякування, перманентні зради, викрадення дитини й нещадну боротьбу за опіку над нею, вербальну агресію та фізичне насильство (подружжя Вовчанських) чи психологічні маніпуляції, конфлікти, шантаж, народження дітей із генетичними відхиленнями (родина Лобковичів) та ін.

У п'єсі «Молода кров» (1913) можна виявити схожий сценарій, коли жіноча краса починає обертатися в орбіті матеріальних цінностей. Так, Антось, син поміщиці Морочинської, хоче одружитися з неймовірно гарною Ївгою, донькою селянина, всупереч забороні й протестам матері. Надзвичайна зовнішня краса Ївги дає підстави іншим героям порівнювати дівчину з метафізичною істотою, святою, неземним янголом: «Одне слово – ангел» (Vynnychenko, 1991, p. 370), «Дівчина чудесна: здорова, розумна, з прекрасним лицем» (Vynnychenko, 1991, p. 387). Антось прагне заручитися підтримкою дядька з міста, Макара Макаровича, вченого, науковця з прогресивними поглядами, який не визнає «варварства», «азіатчини», тобто різних стереотипів, забобонів, звичаїв, а також соціальної нерівності та ін.

Макар Макарович обґрунтовує концепцію змішаного кровного шлюбу: «<...> через те, що дворянська кров, то треба її змішати з чистою,

молодою кров'ю»; «Я приїхав, щоб урятувати наш рід, а бачу, що він гине, гине через глупоту й нещасття. <...> наш рід треба рятувати: він гине. Я теж дворянин, але не варвар! Варвар боїться змішати свою кров, а люди двадцятого віку повинні знати, що цей страх – погибель для них» (Vynnychenko, 1991, p. 385). Власне, з одного боку, такий сімейний союз може врятувати рід від різних спадкових відхилень, допоможе зберегти генетичну програму, дасть здорових нащадків: «Ну, подивись ти на Антосю, подивися простим, не дворянським оком. Які будуть у нього діти? <...> Чи добре ж для дворянства, що воно буде плодить таких нащадків?» (Vynnychenko, 1991, p. 384). З іншого боку, подібний шлюб матиме важливе значення не лише для збереження вітальних сил, біологічного відтворення, але й унеможливить соціальні аномалії з моральними наслідками: «Розпуста нас губить! Ні закон, ні совість, ніщо нас не здержує. <...> Хай іде вінчатись. Не хочеш пошукати собі жінку з свого кола, не треба. Але не розпутничай» (Vynnychenko, 1991, p. 386).

Альтернативний вихід – шлюб зі здоровою дівчиною, зовнішня краса котрої, на перший погляд, кореспондує з її внутрішніми якостями: «Страшно щира дівчина, чиста, соромлива» (Vynnychenko, 1991, p. 370); «Я все ж таки трошки людей умію пізнавати: з таким лицем, як у неї, не може бути погана душа» (Vynnychenko, 1991, p. 387); «Прекрасна дівчина; лице таке, що можна за одне лице повірити їй у всьому» (Vynnychenko, 1991, p. 395). Однак задля досягнення матеріальних цілей дівчина організовує гру за власними правилами: залучає ворожіння баби Саламахи, намагається впливати через забобони на Морочинську, провокує натиск сільських парубків на Антосю та ін. Після весілля відбуваються надзвичайні метаморфози, бо під зовнішньою красою замаскована огидна внутрішня сутність, меркантильний підхід дівчини до шлюбу, аморальність, брехня. За декоративною роллю «невинної дівчинки» постає «лукаве створіння, таке ледаче, брехливе», «полюбовниця» сільських парубків, «стерва» (Vynnychenko, 1991, p. 401). Після укладення шлюбу на пропозицію Антосю заробляти на життя інтелектуальною працею вчительки вчорашня наймичка реагує злісним запитанням: «Для того за тебе такого пішла, щоб в злиднях

жити?» (Vynnychenko, 1991, p. 402). Цинізм обміну жіночої краси на матеріальні цінності демонструє спланований сценарій вимагання грошей Климом, батьком Ївги: «Вона по закону шлюб брала. Коли хоче, щоб ми пішли, пожалуйте на стіл десять тисяч карбованців!» (Vynnychenko, 1991, p. 404).

9. Висновки

Отже, у статті досліджено специфіку художнього оприявлення концепту краси на матеріалі ранніх творів В. Винниченка («Голота», «Базар», «Розіп'яті», «Молода кров»), що зумовлено наявністю низки пошукових магістральних ліній у потрактуванні письменником естетичного та значної кількості творів, репрезентативних щодо актуалізованої проблематики. Зокрема визначено красу як засадничу складову буття у творчості В. Винниченка й виявлено кілька авторських сюжетів її осмислення: аналіз концепту жіночої краси в контексті кризи християнської культури, програмування естетизованих онтологічних проєктів – художньої концепції «чистого» мистецтва, теорії «живого» мистецтва. У розвідці з'ясовано, що в художньому вимірі ранніх творів письменника герої переживають кризу віри, наголошують на відносності абсолютної істини та християнської етики, переосмислюють поняття гріха й сакральні християнські заповіді, сповідуючи двоїсті моральні стандарти та ідею «доброзичливого егоїзму». Замість духовних християнських цінностей митець робить спробу поставити в центр буття матеріальні вартості, котрі здобувають абсолютний статус, починають визначати концепцію життя як «обмін-купівля-продаж» цінностей, а головне здатні забезпечити втілення засадничої мети – зберегти вітальність у проєкті «повноти» індивідуального буття. Художній експеримент письменника, пов'язаний з абсолютизацією прагматичного, визначив девальвацію духовних вартостей, унаслідок чого краса жінки та її любов меркантилізуються, втрачають ідеальну метафізичну сутність, постають звичайним крамом-цінністю на «базарі життя», компонентом вітального колообігу цінностей, що зумовлює проблеми цинізму обміну й трактування сім'ї як економічного контракту.

Література:

1. Бовуар, Сімона де. Друга стаття / пер. з франц. Н. Воробйової. Київ : Основи, 1994. Т. 2. 391 с.
2. Бодриар Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / пер. з франц. Е. Самарской. Москва : Республика. Культурная революция, 2006. 269 с.
3. Винниченко. В. Вибрані п'єси / упоряд. М. Жулинського. Київ : «Мистецтво», 1991. С. 271–331.
4. Винниченко В. Жінки у творчості й житті / упоряд. Т. Яровенко. Кіровоград : «Поліграф-Сервіс», 2013. 360 с.
5. Винниченко В. Твори в двох томах. Київ : Дніпро, 2000. Т. 1. С. 331–426.
6. Винниченко В. Щоденник (1932–1936) / упоряд., передм., прим. О. Матвеевої. Київ–Едмонтон–Нью-Йорк : Смолоскип, 2020. 696 с.
7. Зіммель Г. Філософія грошей / пер. з нім. І. Андрущенко, В. Терлецького. Харків : Фоліо, 2019. 667 с.
8. Ковальчук О. Краса і сила у практиках повсякдення (творчість В. Винниченка 1902–1920 рр.). Ніжин : Видавництво НДУ, 2008. 166 с.
9. Михальчук Н. Цинічний розум як чинник трансформації буттєвої сфери у малій прозі В. Винниченка. *Винниченкознавчі зошити*. 2007. Вип. 3. С. 52–76.
10. Риккерт Г. Філософія життя / пер. з нем. Киев : «Ника-Центр», 1998. 505 с.
11. Слотердайк П. Критика цинического разума / пер. с нем. А. Перцева. Москва : АСТ, 2009. С. 474–494.
12. Хархун В. Идеосфера В. Винниченка : краса і сила як моделювальні категорії (на матеріалі повісті «Краса і сила»). *Винниченкознавчі зошити*. 2003. Вип. 1. С. 70–76.

References:

1. Bovuar, Simona de (1994). *Druha stat* [The Second Sex]. Kyiv: Osnovy. [in Ukrainian].
2. Bodrijar Zh. (2006). *Obshhestvo potreblenija. Ego mify i struktury* [The Consumer Society. Its myths, its structures]. Moskva: Respublika. Kul'turnaja revoljucija. [in Russian].
3. Vynnychenko V. (1991). *Vybrani piesy* [Selected plays]. In M. Zhulynskyi (Eds.). Kyiv: «Mystetstvo». [in Ukrainian].
4. Vynnychenko V. (2013). *Zhinky u tvorchosti y zhytti* [Women in art and in life]. In T. Yarovenko (Eds.). Kirovohrad: «Polihraf-Servis». [in Ukrainian].
5. Vynnychenko V. (2000). *Tvory v dvokh tomakh* [Works in two volumes]. Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].

6. Vynnychenko V. (2020). Shchodennyk (1932–1936). Tom piaty [Diary 1932–1936]. Volume 5]. In O. Matvieieva (Eds.). Kyiv; Edmonton; Niu York: Cmoloskyp. [in Ukrainian].
7. Zimmel H. (2019). Filosofii hroshei [Philosophy of money]. Kharkiv: Folio. [in Ukrainian].
8. Kovalchuk O. (2008). Krasa i syła u praktykakh povsiakdennia (tvorchist V. Vynnychenka 1902–1920 rr.) [Beauty and strength in the practices of everyday life (creativity of V. Vinnichenko 1902-1920)]. Nizhyn: Vydavnytstvo NDU. [in Ukrainian].
9. Mykhalchuk N. (2007). Tsynichni rozum yak chynnyk transformatsii buttievoi sfery u malii prozi V. Vynnychenka [The cynical mind as a factor in the transformation of the existential sphere in V. Vinnichenko's short prose]. Vynnychenkoznavchi zoshyty. 3. 52–76. [in Ukrainian].
10. Rikkert G. (1998). Filosofija zhizni [The philosophy of life]. Kiev: «Nika–Centr». [in Russian].
11. Sloterdajk P. (2009). Kritika cinicheskogo razuma [Critique of cynical reason]. Moskva: AST. [in Russian].
12. Kharkhun V. (2003). Ideosfera V. Vynnychenka: krasa i syła yak modeliuvalni katehorii (na materialii povisti «Krasa i syła») [V. Vynnychenko's ideosphere: beauty and power as modeling categories (based on the story «Beauty and Power»)]. Vynnychenkoznavchi zoshyty. 1. 70–76. [in Ukrainian].